

Bestsellere og Bogbelønninger

- Biskop Balle på Bogmarkedet

af forskningsbibliotekar, cand.mag. Harald Ilsøe

Nikolai Edinger Balle var biskop for Sjællands stift 1783-1808 og en utrolig flittig mand. Sine embedspligter varetog han med største nidkærlighed, og ikke blot var han desuden travlt beskæftiget som forfatter og redaktør af alskens kristelig litteratur, salmebøger, lærebøger og bibelfortolkninger, men i de "vantro" 1790'ere så han sig kaldet til at forsvare bibelkristendommen over for dens fornuftsradikale kritikere. Ethvert angreb på bibel, kirke eller noget, der angik hans embedsførelse, fremkaldte uvægerligt alenlange redegørelser fra biskoppen. Så da to af de mest pågående opponenter optrådte som tidsskriftsredaktører, var det nærmest en selvfølge, at han valgte at imødegå dem i modsvarende tidsskrifter, grundlagt og skrevet udelukkende af ham selv.

Det er næsten ubegribeligt, hvordan han fik døgnet til at slå til, men sagen var, at han levede og åndede for sit arbejde. Det siger ikke så lidt om manden, at han i et brev, efter at have nævnt fødslen af en datter, i samme åndedræt og i fuld alvor fortsætter: "Ogsaa formeere sig de offentlige Midler under min egen Forvaltning, som i Aar udgiøre 413.193 rdlr. ..." (*Danske Saml.* VI s. 254). Privatmanden havde knap nok rum i hans bevidsthed. Et tilsigtet glimt af den travle arbejdsdag giver slutningen på et tidsskrifthæfte, hvor han bryder af: "Men Vognen er allerede for Døren. Jeg maae passe mit Embede og nu reise paa Visitats. Det øvrige følger en anden gang. - Dog! for ei at trætte Læseren med disse Ubehageligheder, afvexler jeg i følgende Nummer med andre Betragtninger".

Balles to apologetiske tidsskrifter hed *Pligtankeret* (1793-98) og *Bibelen forsvarer sig selv* (1797-1802). Derudover fandt han tid til at udfylde et *Magazin for den nyere danske Kirkehistorie* (1792-96), væsentlig med samtidigt stof. Ovenstående citat er hentet fra *Pligtankeret* (I s. 200), og dette vil af gode grunde snart dukke op i sammenhængen igen.

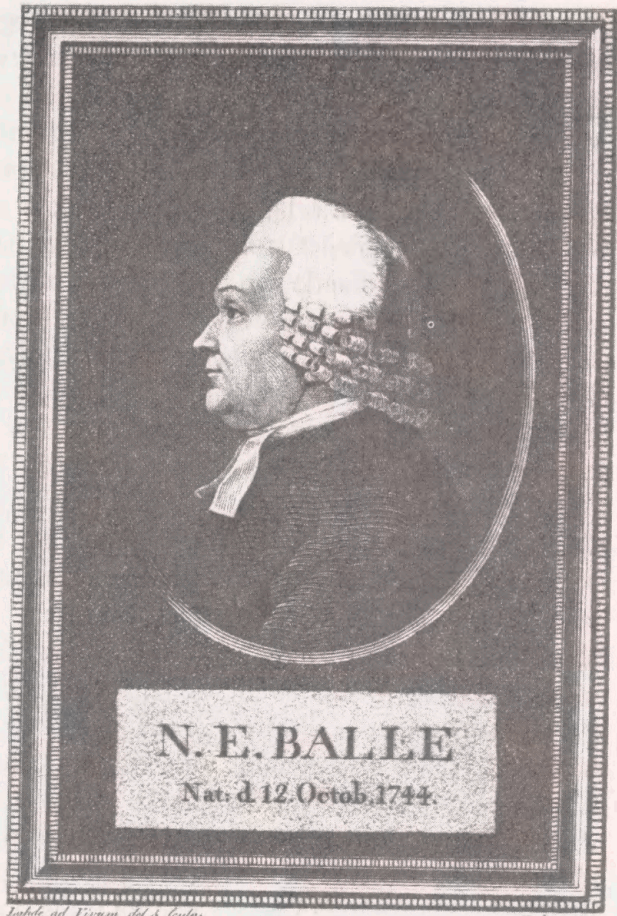
Et andet våben til værn om den nedarvede kristendom var afholdelse af ugentlige *bibellæsninger*. Balle begyndte at holde dem 1793 hver søndag aften i vinterhalvåret, først i Vajsenhusets kirke, siden i andre kirker i København. De vandt stor tilslutning og blev fortsat gennem en halv snes år, omend en skandale i Garnisons kirke i foråret 1796 førte til en midlertidig afbrydelse og forresten yderligere kom til at lægge beslag på Balles pen (se illustration s. xx). Grundlaget for bibellæsningerne var en række tematisk ordnede bibeluddrag, som han læste op og derpå talte over. Selve teksterne lod han i flere omgange trykke "til almeennyttig Andagtsbrug". Salget organiseredes af Balle selv, og de nærmere omstændigheder turde være værd at genopfriske.

I første omgang blev Balles *Bibelsk Søn- og Helligdagslæsning* trykt af Vajsenhusets bogtrykkeri 1793-95. Trykningen foregik over de to år, idet Balle publicerede de enkelte søndagstekster, efterhånden som læsningen skulle holdes i kirken. Han sørgede for, at de hver kom til at fylde nøjagtig 8 sider eller et halvt ark, der forelå trykt hvert lørdag. Tilhørerne kunne så forberede sig fra om lørdagen ved at købe den følgende søndags tekst for 2 skilling i Vajsenhusets boglade, hvis de da ikke valgte at købe dem ved indgangen om søndagen. Da det var muligt at abonnere på hele rækken, virkede Balle hermed som noget af en pionér inden for området af den senere så almindelige *hæftesubskription*. Det blev overkommeligt for menigmand at erhverve teksterne - og uden iøvrigt at betragte sig honorar sikrede Balle sig bogens udgivelse.

Det velberegne system fungerede så godt, at han i en efterskrift dateret maj 1795 kunne takke sine kristelige medborgere for, at de "ved at købe Bladene af Waisenhusets Stiftelse have udrettet, at alle Omkostninger ved Trykningen, og med Lysene i Kirken, samt Honorarium til Organist og til Kirkens opvartende Betientere, kunde bestrides, uden en Skillings Udgift for Stiftelsen selv, og det saa rigeligen, at endog Skoleholder-Enkekassen efter Direktionens goddædige Villie har nydt godt deraf". Bogen gav altså overskud, men det var ikke særlig stort. Af en notits i *Pligtankeret* fremgår, at den, efter at udgifterne var blevet trukket fra, indbragte skoleholderenke-kassen 68 rigsdaler (II:1 s. 96).

Knapp var bogen afsluttet, før Balle gik i gang med at planlægge en ny udgave, hvori teksterne skulle omredigeres og forsynes med korte historiske anmærkninger. Selv om restoplaget af førsteudgaven brændte med Vajsenhuset juni 1795, var det dog ikke før næste år, han var parat til at indlede forhandlinger om trykningen af den nye udgave. Dens første bind udkom 1797 og blev en uhørt oplagssucces. Da Balle også i den forbindelse blev mødt med kritiske røster, fulgte han sin vane tro trop med et

Nicolai Edinger
Balle (1744-1816).
Kobberstik af G.L. Lahde 1798.

længere forsvarsindlæg og stillede hermed et materiale til rådighed, der udmærket belyser fremkomsten af denne bestseller (*Pligtankeret* II:4 s. 33ff).

Den 19. marts 1796 havde han henvendt sig til Vajsenhusets direktion med følgende forslag:

"Det bliver fornødent, at jeg nu gjør Begyndelse med en fornyet og forbedret Udgave af min Bibellæsning, som brændte med Vaisenhuset. Den skal deles i 4 Dele, efter de 4 Aars-Tider, hver Deel 16 Ark, saadan Stiiil, som brugtes ved første Oplag. Men til Lettelse for Almuen maae hver Deel ikkun koste 8 Skilling - Altsaa Arket 1/2 Skilling.

Tolv Tusinde Prænumarantere give 1000 Rdlr. - Kan Vaisenhuset levere 12000 Exemplarer à 16 Ark for 1000 Rdlr.?

Naar Vaisenhuset beholder Oplaget i al Eftertiden, og samme indføres til Brug i Kirkerne ved den offentlige Gudstieneste, kan det saa taale at

give min Enke 300 Rdlr. Pension om Aaret, og efter hendes Død enhver af mine Døtre 50 Rdlr. om Aaret, saalænge hun er ugift? Jeg har 6 Døtre".

Nu var både den tidligere udgave og *Pligtankeret* blevet solgt for 4 sk. arket, så ved at gå ud fra en pris på 1/2 sk. pr. ark var det unægtelig et lavt tryktilbud, Balle lagde op til. Det kan kun være begrundet i forventningen om et meget stort oplag. Efter at have rådført sig med en erfaren bogtrykker anlagde han dog en mere nøgtern vurdering og forhøjede den foreslåede beregning til 3/4 sk. arket. Men Vajsenhuset troede simpelthen ikke på sagen og sagde nej tak, afsætningen var for usikker. Enden blev da, at Balle gik til Schultz' bogtrykkeri og akkorderede om en levering, der skulle koste prænumeranterne 1 sk. arket eller ialt 1 mark for en bog bestående af 16 ark (1 rdlr. = 6 mark à 16 sk.).

Det gjaldt derpå om at skaffe 12000 prænumeranter, og 4. april underskrev han en prænumerationsindbydelse, der blev trykt og distribueret. Det er ikke lykkedes at finde et bevaret eksemplar, men den er aftrykt i hans "Forklaring angaaende Bibellæsningen" og må have bestået af et dobbeltblad med fire tryksider. Han beklagede her, at det havde været umuligt at sætte prisen lavere, og som den redelige mand, han var, gjorde han opmærksom på, at et eventuelt overskud fremkommet ved salg af mere end 12000 eksemplarer ville tilfalde hans enke og børn. Indbydelserne blev rundsendt over det ganske land via biskopper og amtmænd og nåede på den måde ud i landsognene. En diskret opfordring til de bedrestillede om at tegne sig for flere eksemplarer til uddeling blandt mindre-bemidlede, blev mange steder fulgt, og Balle oplyste videre i *Pligtankeret*: "Prænumeranterne have ellers for det meeste været Gaardmænd og Haandværkere. I nogle Sogner ere tyve til tredive, i andre tresindstyve til fiirsindstyve, og atter i andre indtil to hundrede Exemplarer blevne afsatte".

Resultatet af kampagnen blev, at der blev forudbetalt for hele 36047 eksemplarer! Balle burde have været stjerneglad, men mødte nu fortrædeligheder som at trykningen naturligvis trak længere ud end lovet, papiret slap op, så der måtte skaffes mere til veje, og hæftningen alene tog næsten et år. Hvad han ikke meddeler er, at Schultz' trykkeri, skønt der var et af byens største, slet ikke havde kapacitet til den uventet store produktion og derfor måtte udlicitere en del af trykningen til presser i andre trykkerier. Deraf kom det sig, at Balles *Bibelsk Søn- og Helligdagslæsning*, Første Deel, Kbhvn 1797, nederst på titelbladet bærer den usædvanlige trykangivelse: "Trykt i adskillige Bogtrykkerier".

Den af massebestillingen følgende billiggørelse havde Balle udnyttet til at øge bogens arkantal fra 16 til 24, dvs. fra 256 til 384 sider. Dertil kom hæftningen som en ekstra bonus, idet eksemplarerne ifølge indbydelsen blot skulle have været leveret i løse ark. Regnskabet ført af hans amanuensis så herefter således ud:

Indtægt

Prænumeration for 36047 exempl. à 1 Mk   6007 Rd.   5 Mk.   -

Udgivt

1) Til Hr. Directeur Schultz for Tryk og
Papiir m.v. efter Regning   3719 -   4 -   6 Sk.

2) For Indheftningen, á 4 Sk. Stk.   1501 -   5 -   12 -

Af ommeldte 36047 Exempl. ere ikkun 28000
blevne afsendte indheftede; men da vedkommende
Prænumerationer for hvert modtaget Exemplar i
raa Materie godtgjøres 4 Sk. paa næste Deel,
bliver Udgivten den samme.

3) Smaa Udgivter efter vedlagte Regning
paa Porto, Bærepeng, Transport og
Vognleie, Drikkepeng, Motter og Segl-
garn samt Emballering   157 -   2 -   12 -

4) For min Umage   100   -   -

5479 Rd   -   14 Sk.

Tilbage   528 Rd   4 Mk.   2 Sk.

Saaledes aflagt ved Ludv. Strøm, Ammanuensis.
Kiøbenhavn, den 17. Aug. 1798.

Nota. Fra disse 528 Rdlr. 4 Mk. 2 Sk. vil dog afgaae Omkost-
ningerne til Papiir, Trykning, Indheftning m.v. for de 600
Exemplarer, hvilke formedelst den sildige Prænumeration,
fattes. Hvormeget disse ville udgjøre, vides endnu ikke.

Hellig Nidkiærhed!

Balles bibellæsning i Garnisons kirke 1796. Satirisk stik.

Bibellæsningerne, der foregik om aftenen på søn- og helligdage, begyndte i Vajsenhusets kirke og fortsatte efter dennes brand i Garnisons kirke. De var her i god gænge, indtil Balle en martsdag 1796 modtog et alarmerende brev fra en fornem dame. Det gjorde hende inderlig ondt at se hans gode hjerte og hensigter misbrugt, for altså -: "Under Deres Bibellæsning om Søndagen udøves i Kirken et liderligt og skamfuldt Liv. Alle Byens Skiøger indfinder sig der, og der skeer saa megen Uorden, at man endog siger, at her er ikke større Horehuus i Kiøbenhavn, end Kirken er paa den Tiid ... De kan forestille Dem, at ... det gjør mig ondt, hvor jeg kommer, at høre, det er en Scandal, at gaee i Bibellæsning"!

Forfærdet standsede Balle bibellæsningerne. Han offentliggjorde uden navns nævnelse brevet i Adresseavisen, indhentede vidneerklæringer og udarbejdede i løbet af tre uger en "Forklaring angaaende Bibellæsningen", som trykt med bilag omfattede 95 sider. Bogen er et på sin vis oplysende dokument og udgør under alle omstændigheder underholdende læsning.

Det fremgår, at læsningerne var blevet overværet af en tætpakket tilhørerskare. Inspektør *Gude* berettede, at det i Vajsenhusets kirke havde været

nødvendigt med et par betjente til at mane folk til tavshed og ro, men krænkelser af blufærdigheden var ikke blevet bemærket. "At et Par Forelskede, som ellers ikke kunne treffe hinanden, kan søge Leilighed dertil i Kirken under Gudstienesten, og forlade hinanden med et Haandtryk, vil ingen modsiges, som kiender Mennesket og Kierlighed". Men desværre, det måtte indrømmes: "At en enkelt Ryggeløs kan fiase med et liderligt Fruentimmer paa Trapperne eller paa Gangen i en Kirke, vil vel ingen nægte, som kiender Vellystens Herredømme over dens ulykkelige Slaver ...".

Og fra Garnisons kirke forklarede førstegraver *Lind* ganske hyggeligt, hvordan han med sine medhjælpere "patrollerede bestandig op og ned paa Pulpiturgangene. Man har aldrig mærket anden Uorden, end at nogle Mennesker af begge Kiøn, undertiden kunde lee og snakke tilsammen, gaae frem og tilbage, knække Nødder, spiise Æbler, men ved første Advarsel ere de blevne stille og rolige". Når *Lind* endvidere havde fundet ukendte folk i de lukkede stole, hvortil der var privatnøgler, havde han forhørt sig om deres adkomst til at være der og så under sin inspektion aldrig færre end 3 personer sammen. Nogen mørkets gerninger kunne der helt bogstaveligt ikke være tale om. *Balle* fik graveren til at bevidne belysningen:

"Der brændte hver Aften 108 Voxlys i 6 Lysekroner, 3 Hiørnearme, paa Prædikestolen og Orgelet, og i 12 Lygter paa Pulpiturgangene, samt desforuden 10 Lys i lukte Stole. Lysene tændtes før Kl. 5, inden Dørene bleve oplukte. Man begyndte først at slukke dem efter Tienesten, naar Mængden alt var ude af Kirken".

Angiversken havde utvivlsomt fordrejet forholdene, men skandalen var skabt og vakte umådelig opsigt i hovedstaden. Bl.a. fremkom der adskillige trykte indlæg, hvori forargelse eller satire blev luftet på alt anden end opbyggelig måde. "Lovtale over Damen, som var saa klarøjet i Bibellæsningen " og "Discurs imellem to Fiskerkierlinger angaaende den høie Dames Brev til Biskoppen" er nogle titler, der antyder niveauet (se videre *Bibliotheca Danica* V, sp. 109).

Balle var dog ikke slået af marken. Næste efterår genoptog han efter mange opfordringer bibellæsningerne, men havde forinden sikret sig, at 24 agtede borgere ville indfinde sig på skift, 8 hver søndag, for at holde opsyn med tilhørerne. Sådanne vagthold fungerede derpå som garantier for sædeligheden under bibellæsningerne i de følgende år.

*****

Det kunne, som man ser, kun blive til et mindre overskud, og skylden var uden tvivl Balles egen. Regnes der lidt på tallene, viser det sig, at oplagsstørrelsen faktisk havde gjort det muligt at fremstille bogen for den halve skilling arket, som var hans udgangspunkt, og alligevel få en pæn sum tilovers. Gennemsnitsudgiften til tryk og papir pr. eksemplar à 24 ark blev med påløbende udgifter minus hæftning ca. 10,8 skilling. Det var især den forholdsvis dyre hæftning til 4 skilling stykket, der forrykkede budgettet, hvorved den beskar det forventede udbytte til forsørgelse af enke og ugifte døtre. Men produktionen af bogen havde givet trykkere og bogbindere rigeligt at bestille, og da Balle samtidig satte andre bøger med store oplag i værk, har han givetvis en andel i, at bestanden af trykpresser i København blev forøget i disse år. Den steg fra knap 60 i 1795 til 75 i 1799 (*Skandinavisk Bogtrykkertidende* 5, 1874, sp. 53).

De resterende 600 prænumeraer, der meldte sig for sent, blev i efteråret 1798 tilgodeset med eksemplarer trykt i 2. oplag hos Schultz, men ikke før Balle havde givet direktør Schultz en skriftlig opsang. Han var tydeligvis bitter over de trakasserier, udgivelsen medførte - produktionsvanskelighederne, modstanderes angreb på bogen, herunder beskyldninger for "under Religions og Helligheds Maske" at søge personlig vinding, samt problemer med at skaffe tilstrækkelig mange prænumeraer til fortsættelsen. Temperamentet slog igennem, da han skrev:

D. 8 juli 1798. Til direktør Schultz.

Travlhed med overspændt arbejde gjorde det umuligt for mig at komme til Dem ved mit korte ophold i København. Her fattes endnu 600 eksemplarer af bibellæsningen til dem, *der have betalt*; jeg véd, det kommer kun an på et par arks trykning.

Vær så god at lade disse på det snarest besørge. Jeg må ellers sende pengene tilbage med renter og derhos forklare, at jeg ikke kunde få mere trykt. Men heraf rejser sig spektakler, som også kommer i bladene til beskæmmelse for os begge. Da regningen nu er opgjort mellem os, ser jeg, al omkostning med transport etc. fraregnet, at jeg måske beholder et par hundrede rigsdaler. O! hvilken alarm for ingenting! Og derhos sidder jeg i forskud for over 1200 rd. til papiret for anden del, som er hos direktøren. Om nu prænumerationen bliver så liden, at intet kan begyndes, hvad så? Det er sandt, min gode ven siger: Bispen kan gøre ligesom alle andre, så blev han ej paskvilleret og risikerede intet og levede i ro og spiste sin grød og drak sit øl og sov sin middagsøvn og fik sig et slag kort hos gode venner og gjorde sig en lysttur og gik til gæst og blev dog stedse hans

højædle højærværdighed. Det var på Fransk ... (gengivet med moderniseret retskrivning i *Kirkehist. Samlinger* 3:I, 1874-77, s. 674).

Balle måtte erkende, at successen ikke holdt sig. Til *Bibellæsningens* anden del havde der sept. 1798 kun tegnet sig 10691 prænumeranter, i sig selv et smukt antal, men i forhold til første del et fald på over 25000 aftagere. Med den ændrede og sprogligt moderniserede bibelredaktion, som der var tale om, havde han nemlig placeret sig mellem to stole, de konservative bibellæsere, der foretrak bibelen på den gamle måde, og de reformivrige, for hvem ændringerne ikke var kraftige nok. Da hovedparten af prænumeranterne efter Balles udsagn var at finde på landet, må landbefolkningens indgroede bibelkonservatisme være slået igennem. Skønt Balle anså 12000 prænumeranter for en nødvendig betingelse, lykkedes det dog at få en anden del trykt 1800, velsagtens fordi en ny kampagne havde bedret resultatet.

Det er værd et tilføje, at en kritiker af første del gjorde opmærksom på, at antallet af prænumeranter eller subskribenter ikke uden videre var det samme som antallet af læsere, da en bog måtte antages at have flere læsere. Ræsonnementet minder slående om, hvad nyere litteratursociologer har ment måtte gælde for en enkelt bogs læserpublikum i ældre tid, hvor bøgerne var færre, men brugen større. Regnestykket lød:

"Biskop Balle havde 36000 Subskribentere til første Deel. Da en Bog ikke blot læses af Subskribenten, men ogsaa laanes ud til Andre, kan man gjerne regne 6 Læsere paa hver Subskribent. Han kunde altsaa gjøre Regning paa mere end 200000 Læsere" (Otto Horrebow i *Jesus og Fornuften* III:5, 1799, s. 73).

II

Balles liv var fuldt af forklaringer. Da han så sig anklaget for at lukrere økonomisk af sine skrifter, lod han i sit forsvar i *Pligtankeret* indgå en oplysende oversigt over sin øvrige virksomhed.

"Mit Religionsblad skrives omsonst", fremførte han og sigtede dermed til *Bibelen forsvarer sig selv*, "med Taksigelse til Forleggeren, at han vil trykke det uden min Bekostning, og sælge Arket for halv Priis. Hvad mit *Pligtanker* kan indrente, gaaer til Skoleholder-Enkekassen. Af *Lærebogen* er al Fordeel blevet Seminarium tillagt paa Blaagaard. Af den nye *Evangelisk-Christelige Psalmebog* skal Vaysenhuset høste den hele Frugt. Mine *Prædikener* og andre smaa Skrifter leveres for intet til Trykning. *Magasinet for den danske Kirkehistorie* er det eneste, som Forleggeren

betaler mig for, men hele Betalingen anvendes til Indkiøb af de Bøger, jeg uddeler paa Skole-Visitats, alt i tolv Aar, som en Belønning for flittige Børn, hvoriblandt *Viisdoms-Bogen for Landmanden*, Rochovs *Børneven*, Federsens *Sædelære*, *Gudmands Reiser* [=C.C. Dassel: Den Gutmannske Families Reiser], *Frimans Andagts-Øvelser*, *Sturms Morgen- og Aften-Bønner*, Søborgs *Stjerne-Catechismus* [astronomisk vejledning skrevet af en præst], Hasses *Anviisning* [for Ungdommen og Almuesmanden til Breve, Obligationer, Skiøder, Købekontrakter osv.], *Aften-Samtalerne*, og mange flere deslige koste noget anseeligt, med Hensyn til Exemplarenes Mængde; og det er saa langt fra, at *Magasinet* skulde afholde disse Omkostninger, at Forleggeren tvertimod endnu har Regning paa mig for nogle hundrede Rixdaler; hos Andre Boghandlere betaler jeg strax, hvad de levere mig til samme Brug".

Lærebogen er naturligvis *Lærebog i den evangelisk-christelige Religion*, som snart efter udgivelsen i 1791 blev den autoriserede religionslærebog, der skulle afløse Pontoppidans katekismusforklaring i skolerne og ved konfirmationsforberedelsen. Allerede i 1793, inden autorisationen definitivt trådte i kraft, var den lille bog solgt i 42000 eksemplarer (*Pligtankeret* I:1 s. 5). Udbredt i utallige oplag frem til midten af 1800-tallet har den ikke blot været Balles største bestseller eller mest læste bog, men vel tidens mest læste bog overhovedet næst efter ABC og Bibel.

Med hensyn til oplag og salg af 1700-tallets tidsskrifter vides der meget lidt, men vedrørende *Pligtankeret* er det så heldigt, at Balle i det første år aflagde regnskab nummer for nummer for at kunne bogføre overskuddet i et løbende regnskab for hans hjertebarn enkekassen. Det ses heraf, at tidsskriftet blev trykt hos Schultz i 1000 eksemplarer for en trykkepris af 6 rdlr. 5 mark arket, hvortil kom en salgsprovision - også til Schultz - for at administrere salget. Salgsprisen var 4 skilling pr. ark, og de enkelte numre optog mellem 1 og 4 ark, heraf nogle mindre praktisk 2 1/2 eller 3 1/2 ark. Da prisen pr. nummer altså kom til at variere, faldt arbejdet med at forestå salget ikke bogtrykkeren just let og voldte for løssalgets vedkommende "uendelig megen Bryderie og Tidsspilde". Det blev derfor ved årsskiftet 1793/94 aftalt, at Schultz kunne varetage løssalget uden afregning mod fast at betale 6 rdlr. til enkekassen for hvert ark i oplag. Det mildt sagt særegne énmands-tidsskrift var blevet en forretning med overskud, polemik har jo sandt nok også underholdende kvaliteter.

I 1793 nåede *Pligtankeret* op på en afsætning af 500-550 eksemplarer i abonnementsalg og solgtes derpå som nævnt i løssalg. De to første hæfter var ved årets slutning blevet solgt i hver ca. 700 eksemplarer, de følgende tre i ca. 600. Nedenstående optælling angiver summarisk salgskurven:

Pligtankeret 1793	Nr. 1	2-3	4-6	7-8	9-10	11-12	13-14	15-16	17-18
Salg v. udgivelsen	430	502	557	553	557	501	516	520	522 eks.
Samlet salg 1793	709	703	661	606	594	530	530	525	522 eks.

Der må hertil knyttes den kommentar, at Balle en enkelt gang under glædestårer meddelte, at "Vort Kongehuus modtager 210 Exemplarer af det foranførte Antal" (I s. 112). Såfremt dette var et fast foreteelse (hvad det nok var), har tidsskriftet dermed nydt godt af en indirekte subsidiering. I 1793 svarede 210 eksemplarer nogenlunde til det antal, der skulle sælges, for at tidsskriftet økonomisk løb rundt. Til hvilket formål kongehuset så har brugt alle disse Pligtankre, unddrager sig almindelig gætteevne.

Regnskab over salget af *Pligtankret* i perioden ca. 15. april til 15. juni 1793. Trykt i 1. årgang nr. 9-10 (s. 200). Under punkt 1) skal ottetallet rettes; der burde stå "-6 No."

R e g n s k a b .

Indtægt.	Rd.	ß	ö
1) Beholdning for 1 — 8 No.	139	"	2
2) Solgt derefter af første Ark 38 Expl. a 4 Skilling	1	3	8
3) Ligeledes af No. 2 og 3, 39 Exempl. a 10 Skill.	4	"	6
4) Ligeledes af No. 4 — 6, 49 Exempl. a 14 Skill.	7	"	14
5) Ligeledes af No. 7 og 8, 553 Ex. a 10 Skill.	57	3	10
6) Af en Belgierer skænket	5	"	"
Summa .	214	2	8
Udgift.			
1) Trykning og Pavir til No. 7 og 8, 2½ Ark, a 6 Rdlr. 5 Mk.	17	"	8
2) Provision for Afslætning	8	2	9
Summa .	25	3	1
Beholdning til Skoleholder:Enkekassen .	188	5	7

Hertil har jeg i Forstuds lagt 11 Rdlr. 9 Skill. for at fylde det manglende i 200 Rdlr., og disse ere da udsatte udtvende Kongelige Obligationer, saa at Skoleholder:Enkekassen deraf trækker Renten fra indeværende Mars i 1te Junii Termin.

Jens Pedersen feilede adskillige Gange i Læsningen. Jeg spurgte, om han læste ret. Fire til fem og flere Børn svarede Nei! Siig du da: hvordan skulde han have læst? Den ene vil heller sige det, end den anden; jeg maade da passe, at en anden ved næste Feil bliver spurgt. Nu læse mig en anden det samme Stykke heelt igiennem paa nye, men uden at synge, eller dræve, og mærke til lige paa de smaa Streger, at han derved holder lidet op. I Andre give Ngt paa nye.

Du, min Søn! med det krusede gule Haar — hvad hedder du? — Lars Madsen — Saa reis dig da, fiære Lars Madsen, og læs det samme Stykke:

Drengen støder an — og i samme Dieblif raabe de alle: Nei! det var ikke rigtigt. Hvad skader det, at saa mange Røster lyde mig stærk i Ørene? Jeg mærker dog, at der er Liv i deres Aand, og at de ere blevne opmærksomme. Men nu maade een af dem, hvilken jeg falder paa, sige mig, hvordan Stedet skal rigtig læses.

Pædagogisk eksempel på, hvordan biskop Balle ville foretage en skoleoverhøring. Uddrag af *Pligtankeret* I:2-3 s. 28.

På anden vis ydede Balle sin skærv til bogomsætningen, når han bevæbnede sig med bøger til præmieuddeling i de sjællandske almueskoler. Som biskop førte han tilsyn med skolerne i sit stift og tog sig varmt af børnenes tarv. Det var hans egen gode idé at give bøger som belønning til elever, der udmærkede sig ved overhøringen, og i hans visitatsdagbøger blev ved hver skole omhyggeligt bogført, hvor mange bøger der blev uddelt. F.eks. 1804 ved visitatsen i Munkebjergby skole nord for Sorø: "Ligeledes læste de børn temmelig vel i Bog, som havde taget stadig Skolegang. Nogle skriver, og mange har lært Salmer. Men hos den store Hob viste sig, formedelst uordentlig eller forsømmelig Skolegang, saa stor Mangel i Boglæsning, at da jeg ved Overhørelsen havde antaget 38 Børn med Hensyn til at forære dem en Bog, faldt 18 sluttelig igennem, og ikkun 20 fandtes antagelige". De heldige fik derefter et personligt minde om begivenheden, idet Balle egenhændigt skrev i hver bog: "Givet N.N. til Flidsbelønning (eller: Opmuntring) af Biskoppen den ..." (dato).

Det drejede sig åbenbart om gudelig, moraliserende eller folkeoplysende litteratur i en broget blanding, og eksemplarerne kan fra anden kilde mangfoldiggøres med titler som *Morten Luthers Levnet, Bedrifter og*

Meninger, Hallagers Hielpemidler til Overtroens Udryddelse og Forstandens Oplysning (for børn) og Morende og underholdende Historiebog for den hæderlige Bondestand; dertil Søborgs Nyeste astronomiske Lærebog for almindelig Mand og - unægtelig en dyster belønning - Døden betragtet på begge Sider af Graven, saavel paa den mørke som paa den lyse Side, af en Olding (opbyggeligt skrift af skræderen Michael Holmboe).

Bøgerne var ikke alle ligefrem børnevenlige, men Balle havde en forestilling om, at børnene ved at tage bogen med hjem og eventuelt læse op for forældrene ville bidrage til troens og oplysningens udbredelse. Dette var måske tvivlsomt, men sikkert er, at Balle i dette øjemed har lagt vægt på en vis variation og så iøvrigt har måttet indrette sine indkøb på, hvad boghandleren kunne tilbyde for en rimelig pris. Og man tror gerne, at han trak på sin forlæggers - Søren Gyldendals - kredit. Bøgerne stod ham i ca. 150 rigsdaler årligt, og 1798, ved afslutningen af sin tredje visitationsrunde i stiftet, havde han personligt uddelt ikke mindre end 9703 præmiebøger. Anslås de fordelt på 40-50 titler, havde han således i gennemsnit distribueret godt 200 eksemplarer af hver bog. Bragte han opmuntring i skolehverdagen, var hans besøg hos forlægger og boghandlere nok ikke mindre velkomne.

Men vi må slutte, biskoppens vogn holder for døren. Han skal på visitats. Når han stiger ind, er vognen ikke kun ladet med en biskop, men også med de af den Brave Biskop Bedst Befundne Belønningsbøger.

(De supplerende oplysninger om præmieuddelingene er bl.a. hentet fra Johs. C. Jessen: *Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie indtil 1830*, 1945, s. 24 og 79, samt samme forfatters *Præstø Amts Skolehistorie indtil 1830*, 1950, s. 35-36; tallet 9703 opgives i L. Koch: *Biskop Nicolai Edinger Balle*, 1876, s. 197).